

HEMŞİRELİK SÜRECİNİN EVRİMSEL GELİŞİMİ HEMŞİRELİK SÜRECİ

Evolutionary development of nursing process

Meryem Türkan ERER¹, Meltem AKBAŞ², Gülay YILDIRIM³

¹Yrd.Doç.Dr., Mersin Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Hemşirelik Bölümü, Mersin
²Yrd.Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi Adana Sağlık Yüksekokulu, Ebelik Bölümü, Adana
³Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Sivas

Öz

Hemşirelik, bireyin, ailenin ve toplumun sağlığını ve esenliğini koruma, geliştirme ve hastalık halinde iyileştirme amacına yönelik, hemşirelik hizmetlerinin planlanarak, uygulanması, değerlendirilmesi ve bu hizmetleri yerine getirecek bireylerin eğitiminden sorumlu bilim ve sanattan oluşan bir sağlık disiplini. Hemşirelikte bireysel bakım, hastanın biricikliğini korumaya yönelik profesyonel bilgi ve becerilerini kullanma sanatı ve ahlaki boyutu olan bir olgudur.

Bireyin sağlık sorununu çözümlenmede belli sistematik bir yöntemle hemşirelik bakımını vermeyi sağlayan ve birbirini izleyen aşamaların oluşturduğu hemşirelik aktivitelerinden olan "hemşirelik süreci" kullanılmaktadır. Hemşirenin, hastaya bakım verirken yeterli bilgi beceri ve donanıma sahip olarak ve sistematik bir şekilde yaklaşması ancak hemşirelik süreci ile gerçekleştirilebilmektedir.

Hemşirelik süreci, hasta bakımının görünürlüğünü, kanıtlanabilirliğini artırır. Hemşirelik süreci ile bireyin günlük yaşamını sürdürme yeteneğini etkileyen ve yardım gerektiren sorunları belirlenir. Hemşirelik süreci, insanın içinde yaşadığı dünyayı tanımayı, sistemli biçimde bilgi almayı sağlamakla birlikte; sağlıklı/hasta kişiye bireysel ve bütüncül yaklaşım sergileyerek, sağlık düzeyini koruma ve yükseltmeyi, hemşirenin karar verme yeteneğini geliştirmeyi sağlar. Yirminci yüzyılın başından itibaren teknolojik ilerlemeler ve hemşirelik bilimindeki gelişmeler, hemşirelik sürecini de etkilemiştir. Günümüzde hemşirelik süreci birçok sağlık kurumunda bilgisayar ortamında hemşire tarafından kullanılmaktadır. Bu çalışma ile hemşirelik sürecinin tarihsel evrimi incelenerek, etkin ve bütüncül hemşirelik bakımı açısından önemi ve uygulamaya yansımalarına ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hemşirelik, hemşirelik süreci, hemşirelik tanısı, hemşirelik tarihi.

ABSTRACT

Nursing is a health discipline consisting of science and art responsible for planning, implementing, evaluating nursing services and training individuals to conduct these services towards the aim of maintaining and developing the health and wellbeing of individuals, families and the society, and healing at the time of an illness. In nursing, individual care is the art of using professional knowledge and skills, and a moral phenomenon to protect the uniqueness of the patient.

"Nursing process" that is one of the nursing activities providing nursing care in a systematic way and consisting of successive steps is used to sort out the individual's health problem. Considering the definition of nursing, it is only possible for the nurse to approach the person systematically while having necessary knowledge, skills and capabilities through the nursing process.

The nursing process increases the visibility and provability of the contribution of nursing to the patient care. The nurse identifies the problem affecting the individual's ability to resume their daily life and which requires help. While the process makes it possible to get to know the world the individual's lives in and obtains information systematically, it maintains and improves the health condition, and develops the decision making ability (autonomy) of the nurse by taking an individual and holistic approach towards the patient. The terminological developments and advancements in the nursing science since the beginning of the 20th century have also affected the nursing process. Today, some of the steps in the nursing process have been transferred to computers and used by the nurse.

This study examined the historical evolution of the nursing process, an assessment is made regarding the importance of effective and holistic nursing practice and reflection.

Keywords: Nursing, nursing process, nursing diagnosis, history of nursing.

GİRİŞ

Hemşirelik, uğraş alanı insan olan ve bakıma temellenmiş bir meslektir. Bakım, yalnızca hemşireliğe özgü değil, hemşirelik için özgündür. Bakımı hemşirelik bakımı olarak ayrıcalıklı kılan özellik ise bakımın ahlaki ve duyuşsal yönlerini profesyonel bilgi ve beceriler ile birleştirerek hemşire-hasta ilişkisine yansıtmasıdır¹. Hemşirelikte bireyselleştirilmiş bütüncül bakım, hastanın biricikliği korunmaya yönelik profesyonel bilgi ve becerilerini kullanma sanatı ve ahlaki boyutu olan bir olgudur. Bakım hizmetinin etkin, profesyonel ve bilimsel yaklaşımla sunulabilmesi için bilimsel yöntemlerin kullanılarak sorun çözme süreci olarak adlandırılabilir hemşirelik sürecinin kullanımı önemlidir. Bu derlemede hemşirelik kuramcılarının göre hemşirelik sürecinin tanımı, tarihsel gelişimi, aşamaları, yararları ve amacı konuları bağlamında bilgi verilecektir.

HEMŞİRELİK SÜRECİ

Bireyin sağlık sorununu çözümlenmede belli bir sistematik yöntemle hemşirelik bakımını vermeyi sağlayan ve birbirini izleyen aşamalardan oluşan hemşirelik aktivitelerinde "hemşirelik süreci" kullanılmaktadır. Hemşireliğin tanımı göz önünde bulundurulduğunda hemşirenin hastaya bakım verirken yeterli bilgi, beceri ve donanıma sahip olarak sistematik bir şekilde hastaya yaklaşması yalnız hemşirelik süreci ile gerçekleştirilebilmektedir². Hemşirelik süreci kavram olarak; Craven ve Hirnle (2009) tarafından bireyin sağlık ve hemşirelik bakımı gereksinimlerini saptamak için problem çözme yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır³. Rosdahl ve Birol'a göre ise problem çözme, bilimsel metot ve hemşirelik süreci birbirine benzerdir. Hemşirelik sürecinde bilimsel metodun kullanılması, hemşire ve hemşirelik uygulaması için bilimsel temeli geliştirir, klinik araştırmaları destekler ve hemşirelik bakımında bilimsel problem çözme yönteminin sistematik bir şekilde kullanılmasını sağlar^{2,4}.

Hemşirelik kuramcılarının Travelbee'ye göre hemşirelik süreci; hemşirenin, hasta adına ve hasta ile birlikte yaptığı bütün eylemleri ve düşünme sürecini kapsar⁵. Rogers'ın üniter insanın enerji ve çevresini ele alan bakım modeli kuramının hemşirelik süreci aşamalarının; bireyin doğasını, hemşirelik bakımını gerektiren problemlerin nedenlerini tanılamayı (veri toplama), planlama ve hedef saptamayı, hemşirelik bakım planının uygulanmasını ve değerlendirilmesini kapsadığı görülmektedir⁶.

Roy bu bağlamda, çevredeki uyarıları uzaklaştırma, arttırma ya da değiştirme yoluyla çevrenin düzenlemesine yönelik hemşirelik aktiviteleri geliştirmiştir. Roy hasta bakımında hemşirelik sürecinin gerekli olduğunu belirterek, bunun sonucunda bireyin hastalığa uyumunu daha rahat sağlayacağını ifade etmektedir. Roy'a göre hemşirelik sürecinin uygulanmasında davranışsal ve uyarı tanılama şeklinde iki aşamalı hemşirelik tanılaması yapılarak veri toplama gerçekleştirilmektedir. Daha sonra hemşirelik tanısı konmakta ve buna bağlı planlama oluşturulmaktadır. Son basamak olarak, adaptasyonu geliştirmek için hastanın uyarıyı yönetebileceği hemşirelik yaklaşımları uygulanıp değerlendirilir^{7,8}. Hemşire, süreci uygulaması sırasında basamaklardan birinde ya da ikisinde başarısızlık gözlendiğinde, uyumsuzluğu göz önünde tutarak, süreçte hemşirelik girişimlerinin etkinliğini değerlendirmelidir⁷. Roy'un kavramına göre sürecin kullanılmasında bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Bunlar arasında yalnızca birey-çevre adaptasyonuna yönelik olması, yoğun bakım ünitelerinde kullanılmamasına neden olmaktadır⁸.

Görüldüğü üzere hemşirelik kuram-modelleri hemşirelik sürecinin temelini oluşturmaktadır. Modellerin ortak noktalarını, insan gereksinimleri, hasta/sağlıklı birey- hemşire ilişkisi ve bakımın sonucunu değerlendirme oluşturmaktadır⁹. Hemşirelik bakımı, birey, aile ve toplumun, sağlıklı veya hasta bireyin her ortamda bakımını kapsar. Hemşirelik bakımının bilimsel boyutunu oluşturan problem çözme yaklaşımı hemşirelik süreci ile gerçekleştirilebilmektedir. Hemşirelik bakımının uygulanmasının hasta ve sağlam birey için önemi göz önüne alındığında tarihsel olarak nasıl bir süreç yaşandığının önemi büyüktür^{1,2}.

HEMŞİRELİK SÜRECİ TARİHİ

Hemşirelik süreci kavramı ilk kez Lydia Hall tarafından 1955 yılında "Hemşirenin yapması gerekenler nedir, neler yapmalıdır"ı tanımlamak amacıyla kullanmıştır. Hall hemşire-hasta arasında; "hastada hemşirelik", "hastaya hemşirelik", "hasta için hemşirelik" ve "hastayla birlikte hemşirelik" şeklinde dört ilişki tanımlamıştır¹⁰.

Diğer kuramcılarının görüşleri değerlendirildiğinde: Travelbee hemşirelik sürecinin "hemşirenin hasta adına ve hasta ile birlikte yaptığı her şeyi kapsadığını" ifade etmiştir. Travelbee'nin kuramı sürece uyarlandığında, hastalık durumlarındaki hemşirelik, ağrı, acı çekme üzerine ve gereksinimleri karşılamak için insan insana ilişki ve etkileşime odaklı olduğu saptaması yapılabilir⁸.

Orem ise hemşirelik sürecini “hemşirelik sürecinde bir hastanın neden hemşirenin yardımını gereksindiğinin belirlenmesi ve hemşirenin bu yardımı nasıl verebileceği ile ilgili karar vermesi entelektüel etkinliklerdir. Hemşirenin hasta için yardım eylemine başlaması sürdürmesi ve bakımı denetlemesi ise uygulama etkinliği” olarak tanımlamaktadır. Entellektüelin içinde sürecin veri toplama, planlama kısmı, uygulama aşamasında da sürecin uygulama ve değerlendirme basamaklarının yer aldığı görülmektedir. Orem’ in kuramına göre süreç uygulandığında bedensel bakımın öncelendiği ve hemşirelik tekniklerinin öne çıkartılması eleştirilmesi gereken noktalar arasında yer almaktadır. Lois Knowles 1967’de “5D” olarak adlandırılan bir modeli sunmuştur. Bu model keşfetme, ortaya çıkarma (Discover), araştırma (Delve), karar verme (Decide), uygulama (Do), ve ayırma (Discriminate)’ aşamalarından oluşmaktadır. İlk iki aşamada hemşire, hastanın sağlığı ile ilgili veri toplamakta sonrasında bir eylem planı seçip bu planı uygulamaktadır. Modelin son aşamasında ise hemşire, sağlık bakım önceliklerini saptayıp hemşirelik girişimlerine hastanın tepkisini tanılamaktadır¹⁷. Yura-Walsh 1967’de hemşirelik sürecine ilişkin “The Nursing Process” adında ilk kapsamlı kitabı yayınlamıştır. Bakımda sistematik ve analitik yaklaşımı savunmuştur (Tablo1)^{9,13}. King uygulama, sonuçları araştırma ve değerlendirmenin önemli olduğuna Yura-Walsh’dan farklı olarak etkileşime vurgu yaptığı ifade edilebilir¹⁵.

Batı Eyaletleri Yüksek Eğitim Komisyonu (Western Interstate Commission of Higher Education=WICHE) ve Amerikan Katolik Üniversitesi 1967 yılında hemşirelik süreci üzerinde çalışmıştır. WICHE hemşirelik sürecini, verilen bir ortamda hasta ve hemşire arasında karşılıklı ilişki olarak tanımlamış ve hemşirelik süreç aşamalarını; algılama, iletişim, yorumlama, uygulama ve değerlendirme olarak sıralamıştır. Amerikan Katolik Üniversitesi ise hemşirelik sürecini tanılama, planlama, uygulama ve değerlendirme olmak üzere dört aşamada ele almıştır (Tablo1)¹⁸. Dolores Little 1967’de yazılı hemşirelik bakımının gelişiminde dört aşamalı süreci kullanmışlardır¹⁹.

Tablo 1. Hemşirelik Süreci Basamaklarının Değişim Süreci

3 Basamaklı (1950’li yılların sonu)	4 Basamaklı (1955)	5 Basamaklı (1967)	6 Basamaklı (1990)
1. Tanılama 2. Planlama 3. Uygulama	1. Tanılama 2. Planlama 3. Uygulama 4. Değerlendirme	1. Tanılama 2. Hemşirelik Tanısı 3. Planlama 4. Uygulama 5. Değerlendirme	1. Tanılama 2. Hemşirelik Tanısı 3. NOC (Hastada beklenen sonuçların sınıflandırılması) 4. Planlama (NIC bu aşamanın içinde) 5. Uygulama 6. Değerlendirme

Amerikan Hemşireler Birliği (ANA/American Nurses Association) 1973 yılında hemşirelik sürecinde kullanılan “Hemşirelik Uygulama Standartlarını” belirlemiştir. Bu standartlar hemşirelik sürecini; tanılama, hemşirelik tanısı, planlama, uygulama, değerlendirme şeklinde beş basamağına göre düzenlenmiş ve hemşirelik uygulamalarına rehberlik etmiştir (Tablo1)^{9,12,14}. Aynı dönem içerisinde Saint Louis Üniversitesi Hemşirelik Okulu’ndan Kristine Gebbie ve Mary Ann Lavin, 1973’te hemşirelik tanıların sınıflandırılması ile ilgili ulusal konferansları başlatmışlar ve bu tarihten itibaren hemşire eğiticiler ve uygulayıcı hemşireler beş aşamalı hemşirelik sürecini kullanmaya başlamışlardır¹⁴.

ANA hemşirelik aktiviteleri ile iç içe olan mevcut ve potansiyel sağlık sorunları ile ilgili tanıları 1980’de tekrar belirlemiştir¹². 1990 yılında ANA Hemşirelik Uygulama Standartlarını yeniden gözden geçirmiş ve “Hemşirelik Klinik Uygulama Standartları”nı yayınlamıştır^{12,13}. ANA’nın hemşirelik uygulamalarına ilişkin standartlarında son dönemlerde yapılan yayınlarda “beklenen sonucu tanımlama” sürecin üçüncü aşaması olarak kabul edilmiş ve aşamalar altıya çıkmıştır (Tablo1). Hemşirelik sürecinden beklenen sonuç; ölçülebilir, gerçekçi hasta odaklı amaçların formüle edilmesi ve kayıt edilmesi anlamında kullanılmaktadır³.

Kuzey Amerika Hemşirelik Tanıları Birliği (NANDA/North American Nursing Diagnosis Association) 1973 yılında, hemşirelik tanıların adlandırılması ve sınıflandırılması için toplantı düzenleyen ilk oluşumdur. Amerika Birleşik Devletleri dışından, birçok uluslararası üyesi bulunan bu birlik 1982 yılında NANDA “Hemşirelik Tanıları Terminolojisi” ni oluşturmuştur. Uluslararası katılımı da temsil edecek şekilde NANDA uluslararası adını 1992 yılında almıştır²⁰.

Sonraki yıllarda hemşirelik süreci profesyonel hemşirelik uygulamalarında kullanılmaya başlanmıştır. Hemşirelik süreci zamanla tıbbi bölümlerdeki özel yapılara göre; dahiliye, cerrahi, çocuk, kadın doğum, psikiyatri dallarında özelleştirilmiştir⁷. Hemşirelik süreci sadece hasta bireylere hemşirelik yaklaşımıyla ilgili bölümlerde değil, halk sağlığı gibi sağlıklı bireylerle ilgili olan hemşirelik yaklaşımlarında da kullanılmaktadır. Hemşirelik tanıları 1997 yılında NANDA tarafından “hastada beklenen sonuçların sınıflandırılması (NOC)” ve “hemşirelik girişimlerinin sınıflandırılması (NIC)” olarak sınıflandırılmıştır^{12,13,20}. NOC hemşirelik sürecinin planlama aşamasından önce gelen ayrı bir aşama olarak kabul edilmiş ve hemşirelik süreci altı basamaklı hale gelmiştir(*Tablo1*).

Günümüzde NANDA, standardize bir hemşirelik tanıları terminolojisinin geliştirilmesi, arılaştırılması, yayılması ve kullanılmasını kolaylaştırmak adına hemşire kuramcılar ve üyelerinin katılımıyla iki yılda bir düzenlenen kongrelerle çalışmalarını sürdürmektedir²¹.

Türkiye’de hemşirelik süreci kavramı ilk kez Leman Birol’un 1989 da yazdığı “hemşirelik süreci-hemşirelik bakımında planlı yaklaşım adlı kitabı ile gündeme gelir.

PROFESYONEL HEMŞİRELİKTE HEMŞİRELİK SÜRECİNİN KULLANIM YARARLARI VE AMAÇLARI

Hemşirelik süreci sistematik bir biçimde birey, aile ve toplumun sağlık bakım gereksinimlerinin belirlenmesini sağlayarak, bu gereksinimlerin giderilmesine ilişkin bakımın planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

Hemşirelik süreci; hemşirelik bakımının sistematik biçimde verilmesini sağlayan araç olmanın yanı sıra hemşirelik uygulamalarını belirli bir formüle koyar; hemşirenin mantıklı, dinamik olmasını sağlayarak yaratıcılığını ve düşünme gücünü geliştirir. Hasta bakımı yaklaşımı, amaç merkezli olmayı sağlamakla birlikte, hemşirenin hizmet verdiği her alanda uygulanabilmesiyle hastaya en iyi ve nitelikli bakımı vermeyi sağlar. Hasta-hemşire arasında sürekli iletişim kurmaya imkân vererek, paralelinde ekip çalışmasını geliştirir. Hemşire bireye bilgi donanımını ve becerilerini ortaya koyarak yaklaştığı için iş doyumunu atmaktadır. Aynı zamanda verilen bakımın değerlendirilmesini ve kayıt altına alınmasını sağlayarak, idari denetimi kolaylaştırır^{13,21}.

Profesyonel hemşireliğe, hemşirelik sürecini kullanmanın ne gibi katkılar sağlayabileceği şu şekilde özetleyebiliriz: Meslekte gerekli olan sistematik yaklaşım ölçütünü geçerli kılarak bilimsel yaklaşım sergilemeyi sağlama; bakımın niteliğini yükseltme, bakımın devamlılığını sağlama; hemşirenin karar verme (otonomi) yeteneğini geliştirme; hemşirelik bakımında bağımsız işlevleri arttırma; sağlıklı/ hasta kişiye bireysel ve bütüncü yaklaşımı sağlama; hemşirelik bilgisini arttırma, uygulama alanını geliştirme; hemşirelik ve diğer sağlık disiplinleri arasında iletişim ve işbirliği sağlama; yasal ve etik dokümanları sağlama; bu alanda maliyeti, harcanan zamanı ve işgücünü azaltarak bakımın maliyetinin düzenlenmesini sağlama^{12,22,23}. Hemşirelik süreci, hastanın sorunlarını sistematik bir biçimde saptama, bunların çözümü için plan yapma, planı uygulamaya koyma ve yapılan planı tanımlama ve sorunların çözümündeki etkisinin derecesini değerlendirmeyi sağlayarak, karar verme, araştırma, savunma, değişim, liderlik, yardım etme ve eğitim gibi rollerini eleştirel düşünmenin ışığında kullanarak bakımı planlayıp uygular ve değerlendirir²⁴.

Ülkemizde yasal düzenlemelerle hemşirelik sürecinin kullanımı zorunlu hale gelmiştir. Hemşirelerin görev, yetki ve sorumluluklarını içeren ve 2010 yılında yayınlanan Hemşirelik Yönetmeliği’nin 6. maddesinde; hemşirelerin hemşirelik sürecini yasal olarak kullanması gerekliliği, hemşirelik sürecinin amacı ve bireye bağlı ihtiyaçların belirlenmesi gerektiği vurgulanmakta ve hemşirelik tanımlama süreci kapsamında belirlenen ihtiyaçlar çerçevesinde hemşirelik bakımını kanıta dayalı olarak planlanması, uygulanması, değerlendirilmesi ve denetlenmesi üzerinde durulmaktadır²⁵.

Günümüzde teknolojik ilerlemeler ve hemşirelik bilimindeki gelişmeler, hemşirelik sürecini olumlu yönde etkilemiştir. Bilgisayar ortamında hemşirelik sürecinin kısa sürede kayıt altına alınması, birçok sağlık kurumunda hemşireler tarafından daha rahat kullanılmasını sağlamaktadır. Hemşirelerin her hastaya özel olarak düzenledikleri bu kayıtlara kısa sürede ulaşabilmeleri, hemşirelik sürecinin hemşireler arasında etkinliğini ve kullanımını yaygınlaştırdığını ifade etmek mümkündür.

SONUÇ

Profesyonel hemşirelik uygulamalarında nitel açıdan iyiye, hatta mükemmele ulaşmak istenmesi, bireye bakım konusunda çözümlenmesi gereken birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Geçmişten günümüze kadar birçok aşamadan geçen hemşirelik süreci güncelliğini ve dinamikliğini sürdürmektedir. Hemşirelik sürecinin bu sorunları çözme konusunda hemşireliğe yol gösterdiği söylenebilir. Profesyonel hemşireliğin gelişimine, hasta bakım sürecinde sistematik ve bütüncül bir yaklaşım sergilemeye katkı sağlamaktadır. Hemşirelik süreci günümüzde; veri toplama, tanımlama,

planlama, uygulama ve değerlendirme olmak üzere birbirini izleyen beş basamaktan oluşmaktadır. Hemşirelik süreci hemşirenin hastaya bakım verirken bireyselleşmesini, özkleşmesini sağlayarak hemşirenin bağımsız rollerini desteklemektedir. Türkiye’de (2010) hemşirelik yönetmeliğinde hemşirelerin yetki ve sorumluluklarını içeren 6.maddede, hemşirelik sürecinin kullanılması ve kayıt altında tutulması hemşirenin görevleri arasında bulunmaktadır. Günümüz bilişim çağında birçok sağlık kurumunda hemşireler, süreci bilgisayar ortamında her hastaya özel olarak kayıt altına alarak pratikte kullanılmaktadır.

BİLGİ

Bu çalışma 23-26 Eylül 2014 tarihleri arasında Van’da düzenlenen 6. Uluslararası İslam Tıp Tarihi Cemiyeti Kongresi’nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Dinç L. Bakım kavramı ve ahlaki boyutu. Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi 2010: 74–82.
2. Birol L. Hemşirelik süreci. İstanbul: Etki Yayınları; 2010. ss: 35-45.
3. Craven RF, Hirnle CJ. Fundamentals of nursing: human health and function. 7th Edition. Wolter Kluwer Health/Lippincott
4. Williams&Wilkins, Philadelphia: 2009: 37-126.
5. Rosdahl CB, Kowalski MT. Textbook of basic nursing. nine edition, Wolter Kluwer Health/Lippincott Willams&Wilkins: 2008;358-381.
6. Travelbee J, Doona ME. Travelbee’s intervention in psychiatric nursing- F. A. Davis Co. 1979: 93-94.
7. Basavanhappa BT. Nursing process and rogers homeodynamics 2007:281-290.
8. Roy C. Adaptation, A conceptual framework for nursing, teoretical foundations for nursing. edited by Margaret E. Hardy
9. MSS Information Corporation, New York, 1973: 482-489.
10. Velioglu P. Hemşirelikte kavram ve kuramlar. Alaş Ofset Matbaa. İstanbul.1999.ss: 281,393-396.
11. Birol L. Hemşirelik süreci, İzmir:7. Baskı. Etki Yayıncılık, 2005.
- Ignatavicius DD. Overview of the nursing process. edit (ignatavicius, d.d.workman m.l.). In medical- surcigal nursing, critical thinking for colloborative care. fifth edition. St.Louis: Elsevier Saunders Company; 2006; 1:10-5.
12. Aktaş E. Öz, tedavi kuramı. Hemşirelikte kavram, kuram ve model örnekleri. Eds: Ocağcı AF, Ecevit Alpar Ş. İstanbul Tıp kitapevi, İstanbul, Birinci baskı. 2013;ss:94.
13. Craven RF, Hine CJ. Fundamentals of nursing human health and function, Third Edition, Philadelphia: LippincottCompany; 2000.
14. Taylor C, Lillis C, Lemone P. Fundamentals of nursing: the art & science of nursingcare, 4th ed. Philadelphia: Lippincott; 2001.
15. Potter PA. Critical thinking in nursingpractice. in: fundamentals of nursing. Potter PA, Perry AG, editors. 7th ed. St.Louis, Missouri: Mosby Elsevier; 2009. pp: 215-30.
16. Pektekin Ç. Hemşirelik felsefesi. İstanbul Tıp Kitapevi. Birinci Baskı. 2013.
17. Ekim A. Hemşirelik süreci kavramı. Hemşirelikte kavram, kuram ve model örnekleri. Eds: Ocağcı AF, Ecevit Alpar Ş. İstanbul Tıp kitapevi, İstanbul, Birinci baskı. 2013;ss:65.
18. Marriner A. The nursing process. St. Louis: C.V. Mosby Company; 1979. pp: 21.
19. DeLaune S, Ladner P. Fundamental of Nursing Standart&Practice. Capter 1. 4th ed. USA: 2010. pp: 42-3.
- Little D. The Nursing Specialist. The American Journal of Nursing, 1967;3: 552-556.
20. NANDA, Edited by Mary R, Johnson C. Classification of Nursing Dignosis. Proceeding of the 9th Corif., J.B. Lippincott Comp. Philadelphia, 1991.
21. White L. Documentation&The Nursing Proces. Printed in the United States of America: 2003: pp2-13.
22. Sabuncu N, Babadağ K, Taşocak G, Atabek T. Hemşirelik Süreci. Hemşirelik Esasları. T.C. Anadolu Üniversitesi yayınları; 1993.
23. Ay F. Mesleki Temel Kavramlar, Temel Hemşirelik: Kavramlar, İlkeler, Uygulamalar, Ay Akça ., Ed., İstanbul Medikal Yayıncılık, İstanbul, ss.35-56-, 2007.
24. Kelleci M, Gölbaşı Z. Bir üniversite hastanesinde çalışan hemşirelerin problem çözme becerilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi, C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 2004: 8(2): 1-8.
25. TC Resmi Gazete (2010) Hemşirelik Yönetmeliği. Tarihi: 08.03.2010. Sayısı: 27515. Başbakanlık Basımevi. Ankara.